

Muinais 3 tutkija 2006

SUOMEN ARKEOLOGINEN SEURA RY

Konfliktiarkeologiaa

Kirkkojemme helmihaudat

Muinais tutkija

SUOMEN ARKEOLOGINEN SEURA RY

Vastaava toimittaja:

Hanna-Maria Pellinen,
Lanatie 5 C 82
20540 Turku
p. 02-2422 777
hanna-maria.pellinen
@archaeologist.com

Toimituskunta:

Miikka Haimila,
miikka.haimila@iki.fi
Pirjo Hamari,
pirjo.hamari@nba.fi
Sanna Lipponen
sanna.lipponen@oulu.fi
Teemu Mökkönen
teemu.mokkonen@helsinki.fi

Käännökset ruotsiksi:

Anna Wickholm
anna.wickholm@helsinki.fi

Toimitus:

Muinaistutkija,
Suomen arkeologinen seura,
Museovirasto,
PL 913, 00101 Helsinki
muinaistutkija@gmail.com

Muinaistutkijan vuosikerran
tilaushinta Suomeen 25 euroa,
ulkomaille 28 euroa, jäsenet 15
euroa.

Muinaistutkija on vuonna 1982
perustetun Suomen arkeologisen
seuran julkaisema lehti, joka
ilmestyy neljä kertaa vuodessa.
Painos 550 kpl. ISSN 0781-6790.
Taitto Teemu Mökkönen. Kannen
suunnittelu Mikael E.T. Manninen.
Paino T. Nieminen Oy, Painola,
Kaarina 2006.

Lehteen tuleva aineisto on jätettävä
vastaavalle toimittajalle viimeistään
31.10.2006 (4/06) tai 31.12.2006
(1/07). Lisätietoja Muinaistutkijan
verkkosivuilta osoitteesta [http://
www.sarks.fi/mt/etusivu.html](http://www.sarks.fi/mt/etusivu.html).

Sisällys

- Sami Raninen:* Tuskan teatteri Turun
Kärsämäessä. II osa: Väkivaltta
varhaisrautakauden kontekstissa. 2
- Markus Hiekkänen:* Helminauhoja uuden ajan
alkupuolen haudoissa. 23
- Keskustelua:* Konekaivun valvonta ja sen
dokumentoinnin monet käytännöt. *Titta Kallio ja
Sanna Lipponen* 49
- Keskustelua:* Muinaismuistolain alkujuurilla –
Vuoden 1429 suuri pohjalöytötapaus.
V.-P. Suhonen 57
- Kirja-arvostelu:* Balttilais-suomalaista
rautakauden tutkimusta. *Katariina Nurminen* 60
- Kirja-arvostelu:* Kuvauksellisia kiviröykkiöitä.
Riikka Mustonen 65

Muinaistutkijan lehtituki lakkautettu

Hanna-Maria Pellinen

Kenellekään ei liene mitään uutta se, että museoalaa koettelevat taloudelliset vaikeudet. Kunnallisten leikkausten lisäksi uhkaavat Museoviraston määrärahamenetykset kauan ja hartaasti odotettuja uusia arkeologin virkoja. Yliopistoissa arkeologian oppiaineet sinnittelevät toisinaan kokonaan ilman käyttömäärärahaa ja tässä ohessa pitäisi laitoksen pyörittämisen lisäksi tehdä tiedettä.

Muinaistutkijan toimitus sai viime keväänä tiedon Opetusministeriöltä, että lehdelle ei myönnetty kulttuurilehtien tukea. Näin kävi jo toisena vuonna peräkkäin. Päätoimittaja Petri Halisen toimituskaudellaan hankkima etuisuus näyttää vedetyn pois. Allekirjoittanut on tämän vuoksi luonnollisesti joutunut katsomaan peiliin, mutta ei ole osannut lukea sieltä mitään selvää syytä tuen poistamiseen – lehden peruslinja kun on säilynyt samana viimeiset neljä vuotta. Asiaa on tiedusteltu ministeriöltä arkeologisen seuran hallitusta myöten, mutta mitään selkeää vastausta ei ole saatu. Satunnainen taloudellisesti voitollinen vuosi ei kuulemma vaikuta, asiassa painavat myös ”muut seikat”. Suomessa ei näin ollen ole tällä hetkellä ainuttakaan arkeologista aikakauslehteä, joka kuuluisi lehtituen piiriin.

Akateemisesti koulutetut ihmiset ovat onneksi tottuneet tekemään palkatonta työtä. Toimitus jatkaa toimittamistaan parhaan kykynsä mukaan, ja kiitokset lehden olemassaolosta kuuluvat erityisesti kirjoittajille, tilaajille ja lukijoille. Tiedoksi vielä, että Muinaistutkijalla on nyt oma sähköpostiosoite, ”muinaistutkija@gmail.com”. Toivomme, että sähköpostia asioiden käsittelyssä käyttävät lähettäisivät jatkossa kirjoitukset, tilaukset ja osoitteenmuutokset kyseiseen osoitteeseen. Kirjeitse voi postia lähettää joko viralliseen postiosoitteeseemme tai päätoimittajan kotiosoitteeseen.

Tuskan teatteri Turun Kärsämässä.

II osa: Väkivalta varhaisrautakauden kontekstissa

Sami Raninen

Brutaali esihistoria

“Arkeologiassa elää käsittämätön väkivallan ihanointi.”

- Siivousohjeiden kommentti

Yksi näkyvä 1990-luvun jälkipuolen ja 2000-luvun alun ilmiö englanninkielisen maailman arkeologiassa ja sitä lähellä olevilla arkeologisen käytännön kentillä (kuten Skandinaviassa) on väkivallan arkeologia, jota voi kutsua myös **konfliktiarkeologiaksi**. Sotahistorialliset kysymyksenasettelut ja tulkinnot eivät sinänsä ole suomalaisessakaan esihistorian tutkimuksessa mikään uutuus, eivät ainakaan miehisen rautakausi-tutkimuksen piirissä. Uuteen angloamerikkalaiseen konfliktiarkeologian teoriaan sisältyy kuitenkin etnografisen analogian ja yhteiskuntatieteellisen konfliktitutkimuksen aiempaa laajempi ja systemaattisempi soveltaminen. Suomessa se ei ole vielä täysin ehtinyt vakiintua, mutta muutamia määrätietoisia yrityksiä lanseerata konfliktiarkeologian teoria osaksi Suomen esihistorian kuvaa on jo tehty (Kokko 2001; Lahelma & Sipilä 2004; Seitsonen 2005). On ehkä aiheellista korostaa, että väkivallan arkeologia sisältää paljon muutakin kuin yksiselitteisesti *sodankäynniksi* määriteltävien ilmiöiden arkeologisen tutkimuksen.

Esihistoriallisten tai “primitiivisten” yhteiskuntien harjoittamaan väkivaltaan kohdistuvan arkeologisen tutkimuksen avaintekstiksi on muodostunut yhdysvaltalaisen professori Lawrence H. Keeleyn vuonna 1996 julkaissama *War Before Civilization: The Myth of the Peaceful Savage*. Tätä ajatuksia herättävää, joskin hieman populistista ja sensaatiohakuista kirjaa ovat Muinaistutkijan lukijakunnalle aikaisemmin referoineet varsinkin Antti Lahelma ja Joonas Sipilä (2004). Keeleyn kirjan keskeinen väite kuuluu, että pandeeminen ja krooninen tappava väkivalta oli tyypillinen valtiottomien yhteiskuntien elämää leimaava piirre ainakin viimeisimmän 10 000 vuoden aikana. Keeleyn mukaan väkivaltainen kuolleisuus nousi “heimoyhteiskunnissa” jopa 20 - 30 %:iin kokonaiskuolleisuudesta, ääritapauksissa vielä tätäkin korkeammaksi. Tässä kohtaa Keeleytä voi tosin moittia käsitteellisestä hämäryydestä: käytännössä hän mahdollistaa kaiken varhaiskantaisten yhteiskuntien keskuudessa havaitun tappavan väkivallan *sota*-käsitteen alle. Kuitenkin esimerkiksi vaeltavaa elämää viettävien pyyntiyhteisöjen keskuudesta saadut etnografiset tiedot letaalista väkivallasta näyttävät useimmiten liittyvän yksittäisten tappojen ja kostomurhien kaltaisiin tekoihin eikä järjestäytyneiden ihmiskollektiivien laajamittaiseen väki-

valtaan toisiaan kohtaan. Kollektiivisen väkivallan merkittävä yleistymisen ja vakavoituminen saattaa olla jonkinlaisessa syy-seuraus-yhteydessä paikallaan pysyvän elämäntavan synnyn kanssa (Fry 2006 ja siinä mainittu lähdekirjallisuus).

Keeleyn kirjassa - kuten useimmissa muissakin konfliktiarkeologian yleisesityksissä - ovat keskeisessä osassa Amazonasin sademetsistä ja Papua-Uuden-Guinean ylängöiltä (Tyynen valtameren alueella) saadut etnografiset esimerkit. Näillä alueilla antropologit pääsivät vielä 1960-luvulla dokumentoimaan "heimoyhteiskuntien" välistä ja sisäistä kollektiivista väkivaltaa, johon modernisaation hedelmät eivät vielä olleet vaikuttaneet ainakaan automaattisesti, huumausaineiden ja Rambo-videoiden kaltaisissa muodoissa. Toisaalta on ilmeistä, että eurooppalaisperäisten siirtomaavaltojen välitön tai välillinen kosketus on jollakin lailla vaikuttanut hyvin moniin etnografisesti tai historiallisesti dokumentoituihin alkuperäisväestöjen konflikteihin (Ferguson & Whitehead 1999a). Tästä huolimatta Keeley tarjoaa arkeologista evidenssiä esihistoriallistenkin "heimoyhteiskuntien" keskuudessa vallinneesta korkeasta väkivaltaisuuden tasosta, joka vetää vertoja pahimmille kolonialismin vaikutuspiirissä eläneistä yhteisöistä saaduille tiedoille. Keeleyn kirjaan kohdistetun kritiikin kärki kuitenkin osoittaa yleensä juuri hänen arkeologista argumentaatiotaan kohti (Chapman 1999: 102, 103; Ferguson & Whitehead 1999b: xv). Onkin helppo yhtyä moitteisiin siitä, että Keeley yleistää lukuisat mutta samalla myös satunnaiset ja välillä kiistanalaisetkin arkeologiset esimerkinsä pätemään kauas todellisten kontekstiensä ulkopuolelle. Toisaalta on muistettava, että ihmisten välinen väkivalta

ei kaikissa olosuhteissa arkeologisoidu kovin näkyvästi. On todennäköistä, että konfliktiarkeologiassa korostetun lähdekriittinen asenne tuottaa joissakin tapauksissa menneisyydestä liian rauhanomaisen kuvan (Lahelma & Sipilä 2004: 8). Ainakin on kiistatonta, että **joillekin** esihistoriallisille yhteisöille tappavan väkivallan krooninen läheisyys muodosti keskeisen elämäntapaolosuhteiden ja sosiaalisen järjestäytymisen muotoja määrittävän tekijän. Lähtökohteisesti ei kuitenkaan voida olettaa, että **jokainen** arkeologien tavoittama esi- tai varhaishistoriallinen yhteisö olisi suurella todennäköisyydellä elänyt pandeemisen väkivallan leimaamissa oloissa. Päin vastoin on ilmeistä, että monien alueiden - luultavasti Suomenkin - esihistorioissa vallitsi myös pitkiä suhteellisen rauhallisia tai suorastaan pasifistisen elämäntavan leimaamia jaksoja (esim. Dolukhanov 1999; Fry 2006; Haas 1999). Tätä Keeleykään ei itse asiassa kiistä.

Kärsämäen maailma ja konfliktiarkeologia

Kuten artikkelin ensimmäisessä osassa (*Muinaistutkija* 4/2005) todettiin, **aseita sisältävät hautaukset** muodostavat huomattavan osan Varsinais-Suomessa tunnettujen Kärsämäen tyyppin kalmistojen ja monien muidenkin varhaisrautakautisten kalmistojen löytöaineistosta (ks. myös Salo 1984a). Aseiden hautausrituaaleissa saama keskeinen rooli yhdistettiin tulkinnessa uuteen diskurssiin, jossa joidenkin miesjoukkojen identiteetit ja keskinäiset suhteet rakennettiin ja ilmaistiin aggressiiviseen maskuliniteettiin viitaten (vrt. Pihlman 1992; Salo 1968: 216). "Soturiuden" institutioon liittyivät hautalöydöistä päätellen ulkonäön muokkaaminen (partaveit-

set?, kammot, saksikeritsimet - ks. Jarva 1997) ja rituaalinomainen alkoholin (?) juominen (juomasarvenhelat, provinssiroomalaiset astiat). Asehautausten sosiokulttuuriseen miljööseen liittyi ulkoisten kontaktien ylläpitäminen, nähtävästi "prestiisiesineiden" hankinta ja kenties myös säännöllinen liikkuminen kotialueen ulkopuolella (Fennoskandian sisämaassa tai Itämerellä). "Soturius" saattoi liittyä miesjoukkojen sisäistä yhteenkuuluvuutta ja ehkä yhdenveroisuuttakin korostavaan ideologiaan, mutta sitä voitiin käyttää myös yksilöiden tai ryhmien välisten hierarkioiden rakentamiseen ja ilmaisemiseen. Viimeksi mainittu pyrkimys tulee selkeästi näkyviin viimeistään nuoremman roomalaisen rautakauden rikkaimmissa asehautauksissa (Meinander 1980: 10, 11; Raninen 2005; Salo 2003: 46, 47). Luultavasti jo vanhemmankin roomalaisen rautakauden asehautaukset liittyivät aggressiivisen itsensä korostamisen ja yhteisiä etuja omaavien miesjoukkojen leimaamaan käyttäytymiseen ja järjestäytymiseen.

Käsillä olevassa kirjoituksessa ei kuitenkaan paneuduta tämän enempää kalmistoaineistojen ja sosiaalisten järjestelmien välisen suhteen visaiseen problematiikkaan. Tarkoitukseni on pohtia seuraavaksi, voidaanko asehautausten yleisyys tulkita paitsi sosiaalisiin identiteetteihin ja suhteisiin liittyväksi ilmiöksi, myös merkiksi letaalin väkivallan tai sellaisella uhkaamisen yleisyydestä Suomen alueella roomalaisella rautakaudella. Tämän vaiheen yhteisöt maan lounais- ja etelärannikolla mahtuvat siihen hyvin väljään ryhmään, jota antropologi Bruce M. Knauft on kutsunut "sedentistiseksi (kiinteästi asuviksi) pieniyhteisöiksi" (*sedentary small-scale societies, middle-range societies*). Näiden keskuudessa on Knauftin mukaan ollut

yleistä kilpailuhenkisen viriliteetin eetos, joka liittyy miehiseen itsensä korostamiseen, aggressiiviseen käyttäytymiseen gender-suhteissa ja politiikassa sekä sodankäyntiin. Väkivallan motiivit näissä yhteiskunnissa liittyvät yleensä miesten keskinäisiin dominanssisuhteisiin ja statushierarkiaan, joskus myös omaisuuteen ja resurssialueisiin. Väkivalta on usein vastavuoroista ja verikostot tyypillisiä. Soturihenki iskostetaan uusiin sukupolviin karaisevalla ja rankaisevalla kasvatuksella, johon usein kuuluvat traumaattiset initiaatoriitit (Knauft 1991: 406). Vaikka en sinänsä haluakaan kannustaa etnografisten stereotyyppien ja evolutionististen kliseiden kumarteluun, Kärämäki aselöytöineen näyttäisi ainakin päällisin puolin sopivan Knauftin maalaamaan kuvaan.

Verta ja kauhua Varsinais-Suomessa?

Tiedossani on viisi roomalaiseen rautakautteen ajoittuvaa varsinaissuomalaista kalmistokohdetta, joiden luuaineistoja on analysoitu. Nämä ovat Maarian (Turun) Kärämäki (Lahtiperä 1973), Laitilan Sonkkila (Lahtiperä 1974), Uskelan (Salon) Isokylän Ketohaka (Hirviluoto & Vormisto 1984), Laitilan Savemäki (Vormisto 1985) ja Salon Meriniitynpuisto (Pesonen & Lahti 2005). Joukkoon mahtuu yhteensä satakunta vainajaa, joten otos ei ole alkuunkaan mitätön. Poltettu luuaineisto on tietenkin tavattoman fragmentaarista ja kunkin vainajan luista vain pieni osa on säilynyt analysoitavaksi asti. Täten se tosiseikka, ettei analyysien yhteydessä ole raportoitu väkivaltaan viittaavia havaintoja, ei kelvanne todisteeksi rauhanomaisuudesta - varsinkaan kun ei tiedetä, olisiko väkivaltaisesti kuolleita ihmisiä muutenkaan haudattu tavan-

omaisiin kalmistoihin. Voidaan olettaa, että roomalaisella rautakaudella Suomen alueella esiintyi väkivaltaa monissa eri muodoissa: vaimojen, lasten ja koirien pieksämisestä miesjoukkojen kesken teräaseilla tehtyihin surmatöihin saakka. Väkivallan yleisyydestä ja sosiaalisesta merkityksestä tämän itsestäänselvyyden toteaminen ei kuitenkaan kerro vielä mitään.

Tiedetään, että väkivaltaisten välikoh- tausten määrä vaihtelee tavattoman paljon erilaisten yhteiskuntien välillä. Kansallisvaltioissa asuvien populaatioiden keskuudessa väkivaltaisen kuolleisuus lisääntyy jyrkästi suursodan yhteydessä, mutta tällainen on poikkeuksellinen ja ohimenevä tilanne. Keeleyn (1996) mukaan valtiotyyp- pissä yhteiskunnissa esiintyvä väki- vallon aiheuttama kuolleisuus ei pitkällä aikavälillä ole juuri koskaan noussut sille yli 20 %:n tasolle, jota on tavattu pandeemistä sotaa käyvissä "heimoyh- teiskunnissa".

Toinen tapa kvantifioida eri yhteiskun- tien väkivaltaisuutta on niissä esiin- tyvän *henkirikollisuuden* määrä, jolloin siis suljetaan pois sotaan välittömästi liittyvä kuolleisuus. Maailmansotien jälkeen länsieurooppalaisissa valtioissa on surmattu vuosittain noin 0,5 - 5 ihmistä 100 000 asukasta kohti. Yhdys- valloissa, Itä-Euroopassa ja monissa kolmannen maailman maissa rauhan- ajan väkivaltaisen kuolleisuuden taso on huomattavasti korkeampi. Keskiajan Euroopassa esiintyneen henkirikolli- suuden taso näyttää vuosisadasta ja pai- kasta riippuen usein vaihdelleen jossain 15 - 80 surmatun haarukassa vuotta ja 100 000 asukasta kohti (esim. Ylikangas 1999: 15 - 21). Jos tämä keskiaikainen taso vielä suurin piirtein kymmen-

kertaistetaan, päästään väkivaltaisim- pien dokumentoitujen ihmisyyhteisöjen tasolle. Yhden antropologisen listauk- sen mukaan näiden joukkoon mahtuu afroamerikkalainen slummi Reaganin kauden Yhdysvalloissa (Clevelandissa) ja meksikolainen kylä, mutta useimmat esimerkit löytyvät sotia tai laajoja verikostoja käyvien "heimoyhteiskun- tien" keskuudesta (Knauff 1987). Vertai- lun kannalta on tosin ongelmallista, ettei julkaisuista läheskään aina käy ilmi, miten pitkäkestoinen ilmiö jotakin pai- kallista yhteisöä riepottellut, kuolleisuu- den pilviin nostanut väkivalta on ollut.

Ei ole valitettavasti mitään realistista keinoa arvioida sitä, miten yleinen väki- valtaisen kuolema - tai selkäsäuna - olisi ollut Suomen alueella roomalaisella rautakaudella tai missään muussakaan esihistorian vaiheessa. Havainnollis- tetaan asiaa hieman. Kuvitelkaamme 1000 hengen ihmispopulaatio, joka olisi hajautunut jonnekin esihistorialliseen Varsinais-Suomeen muutaman fiktiiv- isen jokilaakson alueelle. Tapahtuiko sen keskuudessa yksi surmatyö tai vihollishyökkäyksen aiheuttama kuo- lema keskimäärin 20 - 200 vuoden välein (lähihistorian länsieurooppalainen le- taalin väkivallan taso), noin 1 - 10 vuo- den välein (suurin piirtein keskiaikainen henkirikollisuuden taso) vaiko noin 2 - 10 kertaa vuodessa ("keeleyläisen" väki- vallon leimaaman "heimoyhteiskun- nan" taso)? Rauhanomaisin esitetty vaihtoehto on totta puhuen hyvin epä- uskottava. Mutta kuva ei paljoa täsmen- ny, vaikka huomioon otettaisiin vain keskiaikaisen ja "Keeley-mallin" mukai- set vaihtoehdot. Väkivaltaisen kuollei- suuden osuus kokonaiskuolleisuudesta vaihtelisi tällöinkin jossain 0,5 - 35 %:n välillä, jos väestön keskimääräiseksi eliniäksi oletetaan suuntaa-antavasti ja hyvin optimistisesti 35 vuotta. Kun

tämän tarkemmin ei osaa oikein arvatakaan, on paha mennä sanomaan miten keskeisellä sijalla väkivalta ja siihen varautuminen olisi ollut ihmisten ajatuksissa ja arkirutiineissa.

Onko sodankäynnistä viitteitä?

Yllätyshyökkäyksen uhkaama asutus on tavannut eri puolilla maailmaa kerääntyä vaikeapääsyisiin ja/tai linnoitettuihin, hyvät näköalat tarjoaviin paikkoihin (esim. LeBlanc 2003: 128 - 156; Lahelma & Sipilä 2004: 13 - 19). Varsinais-Suomessa tämä olisi melkein luonnostaan tarkoittanut asutuksen hakeutumista suurehkoina ryppäinä mäkien laelle. Rauhan vallitessa tällainen asumismuoto olisi ollut erittäin epäkäytännöllinen ja epämukava. Suomessa erilaiset mäki- tai harjulinnat näyttävät rautakaudella olleen vain hyvin harvoin varsinaisessa asumiskäytössä, mutta niitä pidetään selkeimpänä arkeologisena indikaationamme laajamittaisen kollektiivisen väkivallan esiintymisestä esihistoriallisella ajalla (Taavitsainen 1990; myös Lahelma & Sipilä 2004). Tosin kaikkia muinaislinnoiksi tulkittuja rakenteita ei välttämättä ole todellisudessa rakennettu sotilaallisia tarkoituksia varten (esim. Luoto 1984: 159 - 161; Taavitsainen 1999).

Taavitsaisen mukaan Suomen mäki- ja harjulinnat olivat ennen kaikkea ristiretkiäikainen ja keskiaikainen ilmiö (Taavitsainen 1990: 127 - 133; 139 - 141; 1999). Roomalaiselta rautakaudelta aina 1000-luvulle saakka täällä siis ollaan tilanteessa, jossa asehautaukset ovat huomattavan yleisiä, mutta linnoitus-

laitteista ei ole selkeää tietoa. Tosin muutamista muinaislinnoista eri puolilta Etelä-Suomea on saatu varhaiseen tai keskiseen rautakautteen viittavia radiohiiliajoituksia (Luoto 1990; 2006).

Ajatus mäkiasuinpaikoista roomalaisen rautakauden Varsinais-Suomessa ei vallitsevan tutkimustilanteen valossa ole täysin mahdoton. Sauvon Lautkan-kareen linnavuorelta on löydetty Morbyn keramiikkaa (Luoto 1991), joten sen käyttö olisi ilmeisesti ainakin periaatteessa voinut jatkua ajanlaskun alun jälkeisille vuosisadoille (Morbyn keramiikan ajoituksista ks. Edgren 1999: 325, 326). Liedon Vanhalinnan linnavuoren varhaisin käyttövaihe on varsinaisesti ajoitettu myöhäiselle pronssikaudelle, mutta mäeltä löydetty naarmu- ja tekstiilipainanteinen keramiikka voisi ehkä osittain kuulua myös esiroomalaiseen tai roomalaiseenkin rautakautteen (Luoto 1984: 109 - 115; Taavitsainen 1990: 140). Vanhalinnan lähellä on myös roomalaisen rautakauden kalmisto (Lähdesmäki 1995). Lisäksi naarmupintaista keramiikkaa tunnetaan myös Piikkiön Huttalan linnavuorelta, josta on myös esiroomalaiseen rautakautteen liittyvä radiohiiliajoitus (Luoto 1989: 56, 57). Tämä ei kuitenkaan vielä kerro, mikä olisi näissä nimenomaisissa tapauksissa ollut syynä mäkien laella asumiseen tai oleskeluun. Olisi liioittelua väittää, että turvallisuussyyt ovat ainoa mahdollinen selitys. Linnoittautuminen tai mäkiasuinpaikat saattavat liittyä myös yhteisöjen sisäiseen sosioekonomiseen eriytymiseen (ks. Luoto 1984, 1990, 2006; Taavitsainen 1990: 143 - 146).

Kuten Taavitsainen toteaa, rautakautisen tai keskiaikaisen sodankäynnin

oloissa mäen laella odottamista järkevempi vaihtoehto saattoi olla metsien kätköön peräytyminen ja vastahyökkäyksen organisointi (Taavitsainen 1990: 133 - 139; 1999). Tällainen puolustautuminen olisi kuitenkin vaatinut varoituksen saamista hyvissä ajoin ja hälytyksen nopeaa toimittamista eteenpäin. Varhaisrautakauden pienilukuisen ja hajaantuneen asutuksen keskuudessa kattavan valvonta- ja viestijärjestelmän ylläpitäminen olisi kaiketi ollut valoisankin vuodenaikana hyvin vaikeaa, saati sitten talvella - varsinkin jos potentiaaliset hyökkäysosastot olisivat tämän aikakauden oloissa olleet pienempiä, kevyempiä ja vaikeammin havaittavia kuin keskiajalla¹. Tästä olisi maalaisjärjellä ajatellen seurannut tarve tehdä asuinpaikoista vaikeasti yllätettäviä ja helposti puolustettavia.

Oli miten oli, käsiteltävässä yhteydessä ei ole selkeitä todisteita minkäänlaisesta linnoittautumisesta². Myöskään asutuksen klusteroitumisesta *joukossa on voimaa* -periaatteen mukaisesti ei voida puhua. Kärsäessä tosin oli hautojen lukumäärästä päätellen naapureitaan suurempi ja voimakkaampi asutusyksikkö. Kuitenkin roomalaisen rautakauden kalmistot, joiden konventionaalisesti oletetaan ilmaisevan asutuspesäkkeiden sijainnin, olivat hajaantuneet Varsinais-Suomen jokilaaksoissa melko pitkien välimatkojen päähän toisistaan. Otaksuttavasti ne sijaitsivat käytettyjen viljelys- ja niittymaiden välittömässä läheisyydessä (esim. Saloranta 2000), mikä oli käytännöllistä, mutta olisi jatkuvan laajamittaisen hyökkäysuhan vallitessa ollut varmaankin myös turvaton.

Olemassa olevan tiedon perusteella on siis vaikea mennä väittämään, että varsi-

naissuomalaista väestöä olisi ainakaan pysyvästi koskettanut laajamuotoisiin yllätyshyökkäyksiin varautumisen tarve. Jos hyökkäyksiä pelättiin, ne eivät ilmeisesti tulleet yllättävinä tai ne olivat sen verran heikoin voimin toteutettuja, että yksittäisenkin asutuspesäkkeen väki saattoi luottaa kykyynsä torjua ne. Myöhäisellä pronssikaudella tai esiroomalaisella rautakaudella asia saattoi olla toisin. Roomalaisen rautakauden osalta tilannetta voidaan arvioida uudelleen, jos linnavuorilla joskus osoitetaan ajankulun alun jälkeisiin vuosisatoihin osuva käyttövaihe.

Laajamuotoista kollektiivista väkivaltaa saattoi periaatteessa esiintyä myös ilman verilöylyihin tai vastustajan voimien hivuttamiseen tähtääviä yllätyshyökkäyksiäkin. Voitiinhan kiistan osapuolten välillä sopia vaikkapa avoimesta kenttätaistelusta. Esimerkiksi Papua-Uuden-Guinean yläköjen etnografiaan kuuluvat ennalta sovitut, suhteellisen vähän verenvuodatusta sisältäneet mutta sosiaaliselta merkitykseltään hyvin suuret "urheilutaistelut" (kuten engkantsan *The Great Ceremonial Wars*). Niiden rinnalla tosin käytiin myös verisempiä ja vakavampia pikkusotia (esim. Wiessner 2002: 242, 243). Näin "herrasmiesmäisesti" hoidetut aseelliset välienselvittelyt olisivat kaiketi perustuneet varsin toisenlaisiin motiiveihin ja olosuhteisiin kuin häikäilemätön tuhoamissota, joka kohdistuu myös naiseen ja lapsiin. Arkeologisia jälkiä ne eivät olisi jättäneet käytännössä katsoen lainkaan. Linnoittautumisen tarvetta ei niiden yhteydessä olisi ollut (ks. esim. Kolb & Dixon 2002).

Tulkinnaksi muodostuu, että tuhoamisodankäynti ei Suomen rannikkoseuduilla kuulunut roomalaisen rautakau-

den todellisuuteen ainakaan säännöllisesti toistuvana ilmiönä, vaikka muuten olikin "heimoyhteiskuntien" keskuudessa melko yleistä (Keeley 1996). Samoin laajamittaiset orjanmetsästys-hyökkäykset tai ryöstöretket voitaneen poistaa todennäköisten pysyvien uhkien joukosta. Tämä ei mitätöi sitä periaatteellista mahdollisuutta, että Etelä-Suomen rannikkoseutujen asukkaat itse harjoittivat aseistettua retkeilyä vieraille alueille, vaikka tällöin jäisikin selitettäväksi, miksei se johtanut kostohyökkäyksiin varautumiseen. Löytyykö Kärämäen asehautauksille sitten tulkinta, joka ei edellytä arkeologisesti tunnistamattoman laajamittaisen sodankäynnin olettamista? Luiden, asuinpaikkojen ja muinaislinnojen vaietessa asiaa on kysyttävä itse aselöydöiltä.

Äärimmäisen argumentin instrumentit

Kuten moneen kertaan on tullut todettua, aselöydöt muodostavan näkyvän osan roomalaisen rautakauden metalliesinelöydöistä. Joukossa on myös miekkojen ja kilpien kaltaisia yksiselitteisiä *taisteluv*arusteita, joille ei löydy mitään utilitaarista käyttötarkoitusta ihmisten välisen väkivallan ulkopuolelta. On kuitenkin itsestään selvää, että aselöytöjen lukumäärällä ei ole minkäänlaista suoraa suhdetta väkivaltaisten konfliktien yleisyyteen. Kalmistolöytöjen lukumäärä ei kerro sitä, miten paljon aseita on ollut olemassa. Eikä olemassa olleiden aseiden lukumäärästäkään voisi suoraan päätellä, miten usein ja mihin tarkoituksiin niitä todella käytettiin. Aseiden säilymisaste ei Suomessa taida juurikaan sallia visuaaliseen tarkasteluun perustuvia käyttöjälkitutkimuksia.

Aseiden olemassaolo ja niiden esiinty-

minen hautauksissa edellyttää kuitenkin ajatusjärjestelmää, jossa ihmisten välinen väkivalta oli läsnä. Kun väkivalta-*vi*ittauksia nähtävästi käytettiin hautausrituaaleissa identiteettien ja statuksen rakentamiseen, väkivaltaan yhdistetyt arvot ja merkitykset olivat ainakin joissakin konteksteissa positiivisia. Voidaan puhua väkivaltaideologiasta tai soturi-ihanteista. Ideologiasta ja representaatioista on tietenkin vielä matkaa fyysisten vammojen todellisuuteen. On mahdollista, että väkivalta oli läsnä pikemminkin myyttien, esi-isien urotöihin kohdistuvan muistelun, ihanteiden, mielikuvien, rituaalien ja rehvastelun maailmassa kuin konkreettisissa konfrontaatioissa. Aseet saattoivat useissa tilanteissa olla lähinnä seremoniallista rekvisiittaa. Puolivakavan seremonia-*ta*istelun mahdollisuuteen viitattiin jo edellä.

Viiltävyyden, lävistävyyden tai kirkkauden kaltaisten ominaisuuksiensa perusteella aseisiin voitiin myös analogisoida esim. seksuaalisuuteen, rajakäsitteisiin ja erilaisiin luonnonilmiöihin viittaavia merkityksiä. Aseita voitiin tällöin käyttää myös sellaisiin rituaalisiin tarkoituksiin, joihin ei sisältynyt suoraa viittausta ihmisten väliseen väkivaltaan. Rautaisen teräkalujen "maagisista" merkityksistä on runsaasti esimerkkejä ainakin myöhäisissä kansanuskumuksissa.

Lähdekriittisiä näkökantoja on siis paljon, eikä juuri mitään konkretiaa ole esitettävänä. Otan kuitenkin tulkintani pohjaksi seuraavan oletuksen, joka on Keeleyn ja Knauffin teorioiden kanssa yhteensopiva: *jos esihistoriallisessa yhteiskunnassa aseet ovat keskeisessä asemassa rituaalisessa toiminnassa, on syytä olettaa myös fyysisen väkivallan esiintymistä.* Aseilla ilmaistuun ideologiaan todella

liittyi myös **väkivaltaisia sosiaalisen käyttäytymisen malleja**, jotka usein aktualisoituivat käytännön tekoinakin. Ei siis ole kohtuuttoman spekulatiivista olettaa, että Kärämäen maailma oli väkivaltainen. Olisiko se yltänyt Keeleyn kuvaamalle väkivaltaisen kuolleisuuden tasolle? En halua arvailla asiaa. Varmasti vähempikin tappaminen olisi kuitenkin riittänyt ylläpitämään ilma-piiriä, jossa pelko ja turvan hakemisen tarve olivat arjessa läsnä. Millaiseksi väkivaltainen todellisuus sitten tulisi hahmottaa tilanteessa, jossa laajamittaisesta, tuhoamiseen tähtäävästä sodankäynnistä ei nähtävästi voida puhua?

Selkkaukset yhteisöjen sisällä

Ulf Näsman (1994) on kiinnittänyt huomiota siihen, että Etelä-Skandinaviassa konkreettiset viitteet laajamuotoisista väkivaltaisista selkkauksista (sotasaalisuhrit, linnoituslaitteet, vesistösulut, kirjalliset tiedot) keskittyvät pääsääntöisesti toisiin rautakauden periodeihin kuin asehautaukset. Hänen johtopäätöksensä mukaan asehautaukset liittyivät pikemminkin paikallisen, *sisäisen* väkivallan leimaamiin yhteiskunnallisiin tilanteisiin kuin ulos päin suuntautuneen sodankäynnin miljööseen. Myös asutusalueiden sisäinen ja pääasiassa yksittäisistä surmatöistä koostuva väkivaltainen kuolleisuus on joissakin tapauksissa voinut nousta

“keeleyläiselle” 20 - 30 %:n tasolle (Knauft 1987). Näsmanin esittämää dikotomiaa ei tietenkään voi ottaa universaaliksi tulkinnan ohjenuoraksi, mutta tapauskohtaisena havaintona se on kiinnostava. Voidaan miettiä, olisiko se sovellettavissa myös Suomen aluetta koskeviin tulkintoihin.

Paikallinen ja pienimuotoinen väkivalta olisi puhjennut asutusalueiden (kuten jokilaaksojen) sisällä, toistensa läheisyydessä asuvien ja toisensa entuudestaan tuntevien, ehkä jopa sukulaisuuden yhdistämien ryhmien välillä. Väkivallan saattoi aloittaa kahden yksilön konfrontaatio, mutta jälkiselvittelyt saattoivat saada kollektiivisen väkivallan piirteitä eri osapuolten sukulaisten ja liittolaisten käydessä puolustamaan omiaan. Tällaiseen kuvioon saattoi kuulua eri puolilta maailmaa tunnettu *verikoston* instituutio. Verikoston ideaan kuului surmatyöhön vastaaminen surmatyöllä (“henki hengestä”), mutta ei ainakaan periaatteessa tuhoamissodan pyrkimys hävittää tai karkottaa vastapuolta kokonaan. Kostosta saattoi seurata vastakostojen kierre, joka jatkui ehkä kauankin, jopa sukupolvien ajan, tuottaen lopulta melkoisen määrän vainajia. Toisaalta monilla kulttuureilla oli myös vakiintuneet sovittelu- ja korvauskäytäntönsä kostokierteen katkaisemiseksi. Verikostolta välttymisen toive saattoi myös motivoida tekemään murhan salassa³.

Myös historian tutkija Olli Matikaisen väitöskirjassaan kuvaamien 1500- ja 1600-luvun karjalaisten ja savolaisten ajattelua leimasi idea sukuyhteisöstä, jonka oli vastavuoroisuuden periaatetta noudattaen “perittävä veri” eli vuodatettava verta korvauksena oman jäsenen veren vuotamisesta. Matikaisen tutkimissa yhteisöissä tällaiset verikostoa

edustavat "arkaaiset" ajattelutavat olivat jo vähitellen väistymässä teokraattisesti legitimoidun valtiovallan väkivaltamonopolin tieltä. Ehkäpä verikostoajattelun ja vereen yhdistettyjen merkitysten juuret juontuivat esihistoriasta saakka, kuten Matikainen itse näyttää arvelevan (Matikainen 2002: 48; myös Ylikangas 2000: 13). Varhaismodernin Itä-Suomen ja roomalaisen rautakauden Lounais-Suomen välille ei tietenkään pidä fantasioida kovin suuria yhtäläisyyksiä. On kuitenkin houkutus ajatella, että aggressiivisen mieskunnian eetos ja veren perimisen idea olisivat olleet niiden harvojen asioiden joukossa, joiden suhteen Kärämäen asemiehet ja Matikaisen tutkimat karjalaiset tappajat olisivat ymmärtäneet toisiaan. Hyökkäävä ja itseään korostava maskuliininen identiteetti aiheutti yhteenottoja jo silkalla olemassaolollaan, mutta se myös ohjasi väkivaltaisten keinojen käyttöön ristiriidan alkuperäisistä syistä riippumatta.

Miksi naapuri hioi kirvestään?

Esihistoriallisten (tai historiallisten) konfliktien taustoihin kohdistuvassa tutkimuksessa on usein nähty aiheelliseksi tehdä ero *välittömien* ja *välillisten* syiden kesken. Yksittäisen konfliktin saattaa toisinaan laukaista sinänsä sattumanvarainen tai triviaalikin tapahtuma, kuten tyhjänpäiväinen loukkaus tai vähäinen varkaus. Taustalla voidaan kuitenkin usein aavistella yksittäistä konfliktia pitkäikäisempiä, hitaasti muuttuvia dispositioita, jotka vaikuttavat konfliktien puhkeamisen todennäköisyyteen erilaisissa vuorovaikutuskonteksteissa. Välillisistä syistä esitetyt antropologiset teoriat voidaan karkeasti jakaa ainakin neljään pääryhmään (vrt. Carman 1997; Ferguson 1984, 1990; Thorpe 2003: 147 - 150):

Innatistiset ("sisäsyntyiset") syyt eli teoriat aggressiivisen käyttäytymisen yksilöpsykologisesta ja/tai evolutiivisesta ja geneettisestä taustasta.

- *Kulttuuriekologiset syyt* eli teoriat ihmiskopulaatioiden ja ympäristön välisen suhteen epävakaudesta ja siihen liittyvistä toimeentulovaikeuksista konfliktien välillisenä aiheuttajana.

- *Sosioekonomiset syyt*, joita koskevissa teorioissa korostuvat sosiaalisten rakenteiden puitteissa tapahtuva taloudellinen ja sosiaalinen oman edun tavoittelu sekä siihen liittyvä turhautuminen ja epäoikeudenmukaisuuden kokemukset.

- *Kulttuuriset syyt* eli kosmologioiden, uskomus- ja merkitysjärjestelmien, ideologioiden, normien, kasvatuksen ja käyttäytymismallien korostaminen konfliktien motivaatiotautan selittämisessä.

Tulkinnan tavoitteeksi tuskin kuitenkaan kannattaa asettaa väkivallan syiden palauttamista minkään yksittäisen selitysryhmän alueelle. Väkivaltainen konflikti on monimutkaisten ja hyvin moneen suuntaan haarautuvien syyseuraussuhteiden verkko. Yhden ja saman yhteisön piiristä tietysti löytyy myös olemukseltaan hyvinkin erilaisia konflikteja. Olli Matikainen toteaa 1500- ja 1600-lukujen itäsuomalaista henkrikollisuutta tutkittuaan suorasanaisesti ja vakuuttavasti:

"Olisi liioittelua väittää, että väkivallan tarkastelu sosiaalisen järjestyksen osakysymyksenä [olisi sinänsä ratkaisevaa] väkivallan selittämisessä kokonaisuutena. Tämä olisi harhaanjohtavaa reduktiota, sillä väkivalta

on aina erottamattomasti myös biologinen, poliittinen, psykologinen ja taloudellinen ilmiö. *Sen sijaan väitän, että varhaisen uuden ajan - ja minkä aikakauden hyvänsä - väkivallan problematiikkaa on mahdotonta tarkastella irrallaan maailmankuvallisista tekijöistä, jotka eivät yksiselitteisesti palaudu esimerkiksi politiikkaan ja talouteen...* Sillä kuinka ihmisten, ryhmien, instituutioiden ja yliluonnollisen väliset suhteet ymmärretään on myös kauaskantoisia psykologisia vaikutuksia." (Matikainen 2002: 191, kursivointi lisätty.)

Kaiken takana on nainen?

1960-luvulta lähtien on puhuttu paljon aggressiivisen käyttäytymisen välillisestä biologisesta taustasta. Erittäin tunnettu ja usein siteerattu on esimerkiksi sosiobiologisen antropologian uranuurtajan Napoleon Chagnonin havainto, jonka mukaan Pohjois-Brasilian ja Venezuelan alueella asuvien, raivokkaan aggressiivisiksi kuvattujen yanomamo-intiaanien keskuudessa tappajilla oli keskimääräisesti enemmän vaimoja ja siten myös lapsia kuin muilla miehillä. Tällöin herää tietysti se masentavanpuoleinen ajatus, että väkivaltaisuus olisi suurelta osin geneettistä ja ainakin joissakin muodoissaan adaptiivinen, lisääntymistä edistävä ominaisuus (Chagnon 1990). Tässä yhteydessä ei tarvitse referoida tämän lähemmin Chagnonin teorian ja yanomamo-etnografian herättämää kiivasta tieteellistä kiistaa (ks. Thorpe 2003 ja siinä mainittu lähdekirjallisuus). Tyydytään toteamaan, että yanomamojen aggressiivisuudelle on annettu monia muitakin selityksiä.

Sikäli kuin aihepiiriin ainoastaan pinnallisesti perehtyneenä ymmärrän, nykyisen psykologisen aggressiotutkimuksen valossa ajatus väkivaltaisuuden geneettisistä syistä ei ole epäuskottava. Aggressiivista käyttäytymistä voivat kuitenkin edistää myös monenlaiset geneeistä riippumattomat tekijät, jotka liittyvät esimerkiksi sikiövaiheen tapahtumiin, kasvatukseen ja sosiaalistumiseen, aikuisiän elinympäristöön, kulttuuriin malleihin, aivojen toimintaan sekä turhauttaviin tai muuten epämiellyttäviin elämäkokemuksiin. Väkivallan tutkimuksessa on myös usein nähty aiheelliseksi tehdä karkea erottelu emotionaalisen (impulsiivisen, ekspressiivisen) ja välineellisen/instrumentaalisen aggression välillä. Voidaan olettaa, että esihistoriallistakaan väkivaltaa ei aina ensisijaisesti motivoinut syvä uhria kohtaan tunnettu vihamielisyyden tunne, vaan väkivalta oli laskelmoidusti käytetty väline jonkin toisen päämäärän saavuttamiseksi.

Tällaisia näkökulmia on tietysti vaikea soveltaa esihistoriallisiin yhteyksiin. Roomalaisaikaisten yksilöiden serotoniini- tai testosteronitasoja ei voi selvittää eikä verrata heidän elämäntarinoihinsa, joista ei ole mitään tietoa. Teorioilla aggressiivisen käyttäytymisen lisääntymisstrategisesta merkityksestä on ajanhengen mukainen viehätyksensä, mutta niitäkään ei voi empiirisesti sitoa arkeologisiin aineistoihin. Lisääntymisen varmasti askarrutti mieliä myös Kärämäen maailmassa. Mikään ei kuitenkaan kerro, saivatko aseiden kera haudatut miehet tms. useampia sukukypsiksi kasvaneita jälkeläisiä kuin muut⁴. Yleisesti ottaen ei ainakaan näytä siltä, että kaikissa "heimoyhteiskunnissa" aggressiivinen käyttäytyminen olisi ollut tehokas parinhankinta- ja lisääntymisstrategia. Konfliktihakuisuu-

teen liittyi herkästi keskimääräistä lyhyempi elinikä. Joissakin kulttuureissa uskomukset, tavat ja käytännöt suoraan rajoittivat sotaisimpien miesten seksielämää ja perheenlisäystä (esim. Moore 1990). Yanomamojenkin yhteydessä Chagnonin antama tilastollinen evidenssi aggressiivisuuden ja lisääntymismenestyksen yhteydestä on kyseenalaistettu varsin vankoin perustein (Fry 2006: 184 - 196).

Ei tietenkään ole mahdotonta, että roomalaisen rautakauden Lounais-Suomessa miesten väliset väkivaltaiset konfliktit olisivat useissa tapauksissa kytkeytyneet miesten ja naisten välisiin suhteisiin (ja miksei myös homoseksuaalisiin suhteisiin). Kyseeseen saattoivat tulla seksuaalisen frustraation motivoimat väkivallanteot (Knauff 1987, 1991) siinä missä naisenryöstöt tai sellaisten kustot. Naisenryöstöjä olisi voinut motiivoida alistushalun ja himokkuuden ohella myös demografinen vinoutuma, naispula, jos arkeologisesti todentamaton hypoteesi vastasyntyneiden lasten heitteille jättämisestä pitää paikkansa: tällainen toiminta kohdistui poikia arvostavissa yhteisöissä ensisijaisesti tyttövauvoihin (esim. Salo 1995; Pihlman 2004).

Oma lukunsa on miesten naisiin (tai naisten miehiin, aikuisten lapsiin jne.) kohdistama väkivalta, josta löydöt eivät kerro mitään, mutta jonka olemassaolo ei sinänsä tunnu kovin epätodennäköiseltä.

Taistelu toimeentuloresursseista

Suomessa menneiden aikakausien paikallisyhteisöjä sisältä päin repinyttä väkivaltaa on seikkaperäisimmin kuvaillut ehkä Heikki Ylikangas. Ylikan-

kaan luonnehdinnat keskiajan ja 1500-luvun suomalaisesta maaseudusta ovat kaukana idyllistä:

"[Se] oli pelon ja väkivallan hapattama yhteisö, jota määräsivät vahvemman oikeus sekä alistamisen ja alistumisen lait." (Ylikangas 1999: 104.)

"Valta kasautui...vahvimmalle - suulle suvulle, vauraalle perheelle, väkirikkaalle kylälle, pelottavalle yksittäiselle häirikölle." (Ylikangas 2000: 350.)

Ylikankaan tulkinnassa väkivaltaa kiihdytti heikon keskushallinnon kyvyttömyys turvata alamaistensa omaisuutta tai estää omankädenoikeutta ja "nyrkki-valtaa". Niillä, joilla oli halua ja kykyä käyttää terroristrategioita, oli siis runsaasti tilaisuuksia anastaa taloudellisia resursseja heikommiltaan. Talonpoikaisväestön edustajien keskinäiset väkivallanteot liittyivät usein viljelysmaiden rajoihin tai syrjäisten niittyjen ja kaskimaiden omistamista koskeviin erimielisyyksiin. Mutta aikakauden ihmisille oli myös ominaista korostunut kunnianarkuus, tapa reagoida näkyvästi ja usein väkivaltaisesti mitättömiinkin loukkauksiin ja haasteisiin. Tämä saattoi liittyä tarpeeseen olla leimautumatta puolustuskyvyttömäksi tai kunniantomaksi. Jälkimmäinen olisi tarkoittanut yhteisön tarjoaman vähäisenkin turvan menettämistä (Ylikangas 1999: 108 - 110). Ylikankaan tekstit olisivat kelvanneet Thomas Hobbesille (1588 - 1679), jonka tunnetun teesin mukaan aineellisten hyödykkeiden rajallisesta saatavuudesta aiheutuva "kaikkien sota kaikkia vastaan" oli väkivahvan hallitusvallan ulkopuolella elävien ihmisten vääjäämätön kohtalo⁵.

Olisiko Ylikankaan dramaattisin sanankäantein hahmottelema pelon ja väkivallan hapatus sitten ollut todellisuutta myös 1000 - 1500 vuotta aikaisemmin eläneille varhaisrautakauden lounais-suomalaisille? "Keeleläisen" lähestymistavan mukaan esihistoriallisessa yhteiskunnassa väkivalta olisi voinut olla vielä paljon pahempaa kuin Ylikankaan kuvaamassa keskiajan maailmassa, jossa keskushallinto sentään jo orasti. Olisi voinut olla - mutta oliko todella?

Kulttuuriekologisia olosuhteita ja esihistoriallisen yhteisön työvoimaresursseja koskevan tiedon suurpiirteisyyden tulee tässä kohtaa vastaan. Emme tiedä emmekä äkkiseltään osaa arvellakaan, miten raivokkaan kilpailun kohteena viljelyskelpoinen maa, rantaniityt ja pyyntiapajat olisivat olleet jo varhaisrautakaudella. Jos niistä kilpailtiin, omistusoikeus epäilemättä viime kädessä istui keihään kärjessä. Potentiaalisia kilpailijoita oli silloin kuitenkin paljon vähemmän ja harvemmassa kuin Ylikankaan tutkimina vuosisatoina. Mutta toisaalta maanviljelystekniikka oli kaikei ekstsensivisempi ja tilaa vaativampi kuin historiallisella ajalla. Toisaalta taas ravinnontuotannon vähäistä ylijäämää ei vielä tarvinnut jakaa kruunun, kirkon tai linnaleirissä käyvän sotavaen kanssa. Jonkinlainen ylijäämän järjestelmällinen kerääminen yhteisiä kultillisia tms. tarkoituksia varten oli varmaankin mahdollista jo varhaisrautakaudella (ks. esim. Lang 1996). Vielä näissä olosuhteissa se ei kuitenkaan voinut hevin perustua fyysiseen pakkoon tai muuttua kohtuuttoman raskaaksi velvollisuudeksi muuten kuin hyvin suppeassa mittakaavassa ja tilapäisesti.

Jos Kärsämäki-tyyppin kalmistot ja muut

itäskandinaavisina pidetyt kalmistotyyppit saapuivat Suomen rannikoille uuden väestön mukana, kuten Unto Salo uskoo, jonkinlaiset ristiriidat samoja resurssialueita aiemmin hyödyntäneen alkuperäisväestön kanssa olivat mahdollisia. Niiden todennäköisyyteen olisi vaikuttanut se, miten toivottuja ja tervetulleita vieraita uudet tulokkaat olisivat olleet (ks. Pihlman 1987; 1992).

Epäselviä muuttujia on sanalla sanoen liikaa, jotta kovinkaan definitiivistä vastausta voitaisiin antaa. Laajamittaista sodankäyntiä koskevan selkeän evidenssin puute saattaa kuitenkin itsessään antaa (heikon) viitteen siitä, että ravintopulaa ei koettu krooniseksi ongelmaksi. Mikäli väestö olisi kasvanut niin suureksi, ettei ympäristö enää sallinut välttämättömien tai sellaisiksi koettujen tarpeiden tyydyttämistä käytettävissä olevalla teknologialla, olisi seurauksena voinut olla sodankäynnin ilmaantuminen tai raju yleistyminen (LeBlanc 2003). Ainakin lukuisissa tapaustutkimuksissa on osoitettu osteologisesti esihistoriallisen sodan ja kroonisen aliravitsemuksen korrelaatio (esim. Fyllingen 2005; Kuckelman 2002; Zimmerman 1997).

Eriskummallista väkivaltaa?

Vaikka toimeentuloresursseista käyty kamppailu ei olisikaan ollut roomalaisen rautakauden Lounais-Suomessa kovin kiivasta, tämä ei aivan välttämättä tarkoita elämänmenon rauhallisuutta. Teräaseiden heilahtamiselle saattoi ilmetä muitakin syitä. Verikostonkin saattoivat alun perin laukaista muut seikat kuin konkreettinen fyysinen väkivalta. Kuuluista suomenruotsalainen Etelä-Amerikka-tutkija ja sosiologi Rafael Karsten (1879 - 1956) on kirjoit-

tanut värikkään etnografisen kuvauksen Ecuadorin jivaro-intiaanien verikostoista. Siinä mainitaan, että jivarot herkästi yhdistivät luonnolliset kuolemantapaukset vihamielisen noidan toimintaan. Kun "syyllinen" "noita" oli paljastettu narkoottisen juoman avulla, hänet surmattiin. Epidemian iskiessä taudin levittäjäksi epäilty ihminen saattoi joutua koston uhriksi. Myös naisten kaappaaminen ja aviorikokset käynnistivät kostoja jivarojen keskuudessa. Vaimonsa pahoinpitelijän taas täytyi varautua lankojensa ja appiukkonsa koston (Karsten 1920: 22 - 25, 32, 33). Noidan lynkkaaminen on yksi niistä harvoista syistä, jotka toistuvasti ovat motivoineet myös Venezuelan pasifistiset xinguano-intiaanit väkivaltaan (Gregor 1990). Sama motiivi nousee voimakkaasti esiin myös kuvauksessa läntisen Uuden-Guinean alangolla asuvan gebusi-heimon sisäisestä väkivallasta (Knauft 1987). Ajatus noidan aiheuttamasta kuolemasta ei ollut vieras myöskään Australian aboriginaaleille, ja esimerkkejä vastaavasta löytynee yllin kyllin muualtakin maailmasta. Kukaties tämän kaltaiset pelot ja epäilykset kuuluivat myös Fennoskandian esihistoriallisten yhteisöjen samanistisiin uskomusmaailmoihin? Esihistorian "outoudessa" eläneiden ihmisten väkivaltaa saattoivat motivoida vielä edellistäkin vaikeammin ymmärrettävät kosmologiaan ja uskomuksiin liittyvät vaikuttimet ja päämäärät, jotka lentävät kovaa ja korkealta arkeologisen mielikuvituksen yli (ks. esim. Beavitt 1997).

Samalla on kuitenkin selvää, että pitkään jatkuvalla letaalilla väkivallalla oli myös tiedostetuista ja yleisesti esitellyistä motiiveista riippumattomat, hitaasti kumuloituvat demografiset, sosioekonomiset ja ekologiset vaikutuksensa. Nämä vaikuttivat aikaa myöten konflik-

teja ympäröiviin olosuhteisiin ja siten luultavasti heijastuivat vähitellen myös konfliktin motivaatioon, vaikka kaikkia syy - seuraussuhteita tuskin kunnolla ymmärrettiin.

Ilkeiden ihmisten esihistoriaa

Entistä selkeämmin erottuvien sosiaalisten erojen muodostuminen on yksi niistä keskeisistä kysymyksistä, jotka ovat hyvin kiinteässä yhteydessä myös konfliktiarkeologiaan. Asehautauksiin liittyvä aggressiivinen "diskurssi" näyttäisi roomalaisella rautakaudella kertovan yhteisöistä, joissa pyrittiin luomaan näkyviä dominanssihierarkioita ja joissa väkivaltaiset aktiviteetit ovat tietyissä tilanteissa olleet päteviä ja ehkä keskeinenkin keino statuksen kartuttamiseen. Stabiilin yhteiskunnallisen valta-aseman saavuttamiseen voimakeinot tuskin kuitenkaan yksinään riittivät. Myös Heikki Ylikankaan kuvaamassa paikallisen "gangsterismin" miljöössä toiset yksilöt ja joukkioit olivat pätevämpiä pelureita kuin toiset. Väkivaltalla oli ehkä yleistä, mutta samalla se kuitenkin merkitsi vakavaa riskinottoa ja sillä saavutettavat potentiaaliset edut olivat lopultakin rajalliset. Yhteisöjen sisällä tuskin oli pidemmän päälle edellytyksiä ylläpitää pakkovaltaa. Väkivallalla uhkaaminen ja suora pakottaminen olivat tehokkaita tai kohtuullisen riskittömiä metodeja vain suhteellisen rajatuissa kysymyksissä, pienehköjä ja alivoimaisia kohderyhmiä vastaan käytettynä. Väkivaltamonopolista ei ollut vielä tietoaakaan. Miekkaan tarttumisesta seurasi usein sananparren mukainen miekkaan hukkuminen. Korkean statuksen omaavien tai sellaista havittelevien ryhmien ja yksilöiden luulisi siis vakavasti miettineen ja kokeilleen monia muitakin sosiaalistrategioita.

Ei ole mahdotonta, että Suomenkin rannikkoseutujen väestö otti osaa aggressiivisiin aktiviteetteihin myös kaukana kotikontujensa ulkopuolella. Skandinaviassa katsotaan monenlaisten arkeologisten löytöjen perusteella, että sodankäynti ja pitkien matkojen takaa tehdyt merihyökkäykset yleistyivät siellä radikaalisti 100-luvun lopulla ja 200-luvulla (esim. Ilkjær 2003). Ei ehkä ole täysin mahdotonta, jos ei kyllä varmaakaan, että näihin selkkauksiin otti osaa myös Suomen alueen asukkaita, todennäköisimmin ehkä skandinaavisten ryhmittymien liittolaisina (Raninen 2005 ja siinä mainittu lähdekirjallisuus). Jos tällaisia retkiä tehtiin, niistä varmasti riitti puhetta sukupolvien ajaksi. Todennäköisesti ne kuitenkin olisivat koskettaneet vain suhteellisen pieniä miesjoukkoja.

Toinen ja arkeologisesta kirjallisuudesta tutumpi vaihtoehto on rannikkoseutujen viljelijäväestön retkeily sisämaassa asuvan, pääasiallisesti pyynnin varassa elävän väestön kimppuun. A. M. Tallgren (1935: 231) ja Unto Salo (1984b: 223) ovat lyhyesti kuvailleet ”kaupansekaista lapinverotusta”, jonka ajatellaan olleen viljelijöiden vuosisatainen tai -tuhantinen tapa hankkia tavaravaihdantaa varten tarvitsemiaan turkiksia. Roomalaisekspansioon liittyvä tavaravaihdannan vilkastuminen Itämeren piirissä saattoi johtaa entistä aktiivisempaan ja ehkä aggressiivisempaankin erätuotteiden hankintaan.

Pyyntiväestöön kohdistuvan verotuksen/rosvouksen katkeruutta pehmentettiin ”hyvittämällä” uhreja metalliesineillä tai muulla tavaralla. Mistään tasa- puolisesta tavaravaihdannasta ei silti olisi ollut kyse, vaan ”negatiivisesta vastavuoroisuudesta”, jossa niskan päällä oleva osapuoli tavoitteli omaa etuaan

tavaravaihdantakumppanien edusta piittaamatta (Lavento 2001: 174; Sahlins 1972: 195, 196). Harkitusti käytetyllä väkivallalla tai sen uhalla saattoi tällaisen toiminnan yhteydessä olla merkitystä kauppakumppaneiden alistuvan ja yhteistyöhaluisen asenteen takaamisessa. Ehkä sitä tarvittiin myös rannikkoväestöjen keskinäisissä tavaravaihdantaaan liittyvissä vuorovaikutus- tai kilpailutilanteissa. Jos tavaravaihdantaa leimasi negatiivisen vastavuoroisuuden periaate, oli kaikkia kauppakumppaneita kohdattaessa syytä varautua myös säikäyttelyyn, ryöstöön tai väkivaltaiseen välienselvittelyyn. Eräretkeilyn yhteydessä ihmisiä vastaan suunnatun aseiden käytön konteksti saattoi olla myös vieraisiin viljelijäyhteisöihin kuuluvien eränkävijöiden hätyyttely omiksi katsotuilta mailta.

Jos rannikkoseudun eränkävijöiden ja sisämaaväestön välinen suhde kuvataan korostuneen riistäväksi, alkaa tulkitaan ilmetä ongelmakohtia. Miten rannikko- tai viljelijäväestö olisi kyennyt saattamaan sisämaan asukkaat täysin alistettuun asemaan? Stereotypiaa ”lappalaisten rauhanomaisuudesta” ei saa tässä yhteydessä ajatella ilman muuta paikkansapitäväksi, vaikkei se ole mahdotonkaan. Varhaisrautakautisen rannikkoväestön sotilaallinen ylivoima ei tunnu itsestään selvältä. Eri väestöryhmien väkilukusuhteista tai organisaatiotason eroista ei varsinaisesti ole tietoa. Viljelijäväestö kykeni tietysti saavuttamaan radikaalisti suuremman asutustiheyden kuin pyyntiväestö, mutta viljely ei toisaalta ollut kaikille sisämaaväestöillekään tuntematonta. Rannikkoseutujen asutus tuskin esiintyi ”yhtenä miehenä” sisämaan asukkaita vastaan, joten on epäselvää olisiko sen asutustiheys mobilisoitunut riittävän suureksi miesylivoimaksi eräretkeilyn

yhteydessä. Tässä yhteydessä kiinnostava, mutta syiltään ja seurauksiltaan hyvin epäselvä ilmiö on tietysti esineellisen hautauksen leviäminen sisämaahan Kokemäenjoen vesistöalueella nuoremalla roomalaisella rautakaudella (esim. Salo 1984a; ks. väkivaltaisia sävyjä sisältävä tulkinta aiheesta lähteessä Salo 2000).

Aseistuksen suhteen viljelijäväestöllä tuskin oli selkeää etulyöntiasemaa: edes miekka ja kilpi eivät hyödyttäneet tilanteessa, jossa vastapuoli kieltäytyi tulemasta miekan ulottuville. Pyyntiväestöllä oli puolellaan jousen ja muiden tehokkaiden metsästysaseiden käyttötaito ja paikallistuntemus. Viljelijöiden ja pyyntiväestön mahdollisiin konflikteihin saattoi tietysti liittyä tekijöitä, joita kirjoituspöydän ääressä on mahdoton arvioida tai ottaa huomioon. Mutta on vaikea osoittaa vakuuttavasti, millä tavoin näiden väestöryhmien välinen suhde olisi vielä varhaisrautakauden oloissa voinut vakiintua yksipuolisen alistavaksi ja hyväksikäyttäväksi, vaikka siihen hetkittäin ehkä tällaisiakin sävyjä saattoi liittyä. Jos pyyntiväestö kaikesta huolimatta oli liian harvalukuista tai yhteisöllisesti hajanaista (tai kilttiä⁶) kyetäkseen vastarintaan, se olisi kenties kyennyt välttelemään konflikteja ja anastuksia yksinkertaisesti piiloutumalla ja kauemmaksi siirtymällä. Yleisesti ottaen nykytutkimus ei enää haluakaan nähdä viljelijä- ja pyyntiväestöjen suhteissa erityisen riistäviä piirteitä vielä esihistoriasta puhuttaessa. Suhde kuvataan pikemminkin symbioottiseksi ja molempia osapuolia hyödyttäväksi (esim. Halsen & Olsen 2004: 56 - 69; ks. myös Halinen 2005: 108; Taavitsainen 1994).

Lopuksi tulee tietysti muistaa, että koko

kahtiajako "rannikon viljelevä ja kalmistollinen asutus" vs. "kalmistoton/lapinraunioita rakentava (pyynti)väestö" on varsin kaavamainen.

Paljon porua, vähän villoja

Suomen lounais- ja etelärannikoilla roomalaisella rautakaudella esiintyneestä väkivallasta ei tämän pitkällisen ekskursioon päätteeksi voida sanoa juuri mitään varmaa. Oppineita arvauksia voidaan heitellä paljonkin ja ainakin osa esitetyistä näkökulmista on sellaisia, että niiden paikkansapitävyyttä voitaisiin selvittää jatkotutkimuksilla. Aseita ja statusesineitä sisältävien hautausten kaltaisen rituaalis-ideologisen ilmiön esiintyminen "heimoyhteiskunnan" kontekstissa antaa omaksutun etnografisen mallin perusteella syyn uskoa seuraavaa: hengenvaaralliset väkivaltaiset ilmiöt olivat kouraantuntuvaa ja usein toistuvaa todellisuutta vaikuttaen merkittävästi monien ihmisten elämänkokemuksiin.

Nykyaikaisissa aseellisissa konflikteissa pelon sanotaan olevan aggressiivisuutta hallitsevampi tunnekokemus (Lager-spetz 1998). Varhaiskantaisissa yhteisöissä elävien ihmisten väkivaltaan liittyvistä tuntemuksista on ymmärrettävästi päästy kysymään vain harvoin. Keeleyn (1996) mukaan on kuitenkin etnografista näyttöä siitä, että "heimosoturikin" saattoivat ahdistua, oireilla psyykkisesti, kammota jatkuvaa väkivaltakierrettä ja haaveilla rauhasta. Väkivallan motivaatiotaustassa korostuisi tällöin aggression välineellisyys, joka on keskeistä myös Ylikankaan tulkinnessa. Väkivallan jatkaminen tapasi olla ainakin pidemmän päälle pelottavaa ja epämurkavaa, mutta vaihtoehtoja ei aina nähty olevan olemassa. Rauhan

saavuttaminen tai säilyttäminen ei yleensä ollut desentralisoidussa yhteiskunnassa helppoa, jos konflikteille vain oli aineellisia tai sosiokulttuurisia motiiveja. Vihamielisessä ympäristössä korostuivat epäluulo, jatkuva pelko ja väkivaltaan varautuminen, jotka luonnostaan ruokkivat haasteiden ja aggressioiden noidankehää.

Käytettävissä olevan tiedon perusteella intensiivinen ja laajamittainen, kokonaisten yhteisöjen tuhoamiseen tai karkottamiseen tähtäävä sodankäynti näyttää roomalaisen rautakauden Lounais-Suomessa kuitenkin epätodennäköiseltä. Aseellinen väkivalta tai sellaisen uhka liittyi mahdollisesti kotialueen ulkopuolella liikkumiseen, mutta todennäköisesti myös tai ainakin paikallisten yhteisöjen sisäisiin konflikteihin. Voidaan esittää useita taustatekijöitä, jotka arkeologisista löydöistä päätellen todennäköisesti vaikuttivat Lounais-Suomessa puheena olevana ajanjaksona. Ne olisivat voineet usein aiheuttaa ristiriitoja tai sitten johdatella yksilöitä ja ryhmiä väkivaltaisten keinojen käyttöön erilaisen ristiriitatilanteiden ilmetessä muista syistä:

- Aggressiivista maskuliniteettia ja "soturin" arvostusta korostavan eetoksen, väkivaltaisten toimintamallien ja aseiden läsnäolo sinänsä.
- Väkivaltaideologian yhdistämien miesjoukkojen olemassaolo, joka näkyy vanhemmalla roomalaisella rautakaudella esimerkiksi Kärsämäen

kalmiston "asehautarivistössä" (Salo 1968: 218).

- Pyrkimys huomion saavuttamiseen, itsensä korostamiseen, sosiaalisten erojen luomiseen tai torjumiseen.
- Väkivaltakapasiteetin suhteellisen tasainen jakautuminen eri väestöryhmien keskuuteen, "väkivaltamonopolin" puuttuminen.
- Erilaisia perinnekomplekseja (ainakin hautaustapoja) edustavien ihmisryhmien elämä toistensa läheisyydessä.
- Sosiaalista arvoa konstituovien ja/tai rituaaleissa tarvittavien "prestiisiesineiden" hankinta ja niistä mahdollisesti käyty kilpailu.

Arkeologisesti todentamattomia, mutta sinänsä mahdollisia ja realistisia syitä väkivaltaisille konflikteille olisivat voineet olla myös:

- Rauhaa ylläpitävien ja konfliktien väkivallattomaan ratkaisemiseen ohjaavien instituutioiden puuttuminen tai näivettyminen sosiaalisten muutosten myötä?
- Pyrkimys "kerskakulutukseen" tai aineellisten resurssien kerryttämiseen ja kasaamiseen?
- Toimeentuloresursseista (ravinto ja sen tuotantovälineet, vaatetuksen raaka-aineet, rauta) käyty kilpailu?
- "Reproduktiiviset konfliktit" eli kilpailu lisääntymis- ja seksimahdollisuuksista?
- Vaikeasti tulkittavat uskomusjärjestelmiin, maailmankuvallisiin tekijöihin ja ihmisyyttä koskeviin käsityksiin liittyvät pelot, halut ja tarpeet?

Sen pituinen se.

Kiitokset:

Artikkelin tämä osa hyötyi suuresti Joonas Sipilän oivaltavista kommentteista. Kiitän myös Jouko Pukkila, joka kommentoi yhtä asiantuntevasti artikkelin ensimmäistä osaa (*Muinaistutkija* 4/2005) sekä professori Taavitsaista, joka lainasi minulle Rafael Karstenin kirjan.

Abstrakt: Ångestens och rädslans teater i Kärsämäki. Del 2: Våldet under tidig järnålder

Artikeln behandlar Kärsämäkitypens romartida vapengravar ur ett konfliktarkeologiskt perspektiv. I artikeln påvisas att vapnens centrala roll i det manliga gravskicket indirekt tyder på ett samhälle, där ett aggressivt beteende inte är ovanligt. Samtidigt är det dock svårt att i gravarna se spår av omfattande våld emellan samhällena. Det är mera sannolikt att våldsideologin hörde ihop med inre motstridigheter. De materiella och sociala förbindelserna mellan orsak och verkan kan vara svåra att förklara på ett mera definitivt sätt.

LÄHTEET:

- Andersson, Kent 1998: Rik eller fattig - medveten eller omedveten? Kvinnan i Uppland och Västmanland under romersk järnålder. Andersson, Kent (toim.): *Suionum hinc civitates. Nya undersökningar kring norra Mälardalens äldre järnålder*. Occasional Papers in Archaeology 19. Uppsala, 59 - 94.
- Beavitt, Paul 1997: Fighters and foragers, warfare and the spread of agriculture in prehistoric Borneo. Carman, John (toim.): *Material Harm. Archaeological Studies of War and Violence*. Glasgow, 198 - 219.
- Byock, Jesse L. 2001: *Viking Age Iceland*. London.
- Carman, John 1997: Approaches to violence. Carman, John (toim.): *Material Harm. Archaeological Studies of War and Violence*. Glasgow, 1 - 23.
- Chagnon, Napoleon 1990: Reproductive and somatic conflicts of interest in the genesis of violence and warfare among tribesmen. Haas, Jonathan (toim.): *The Anthropology of War*. Cambridge, 77 - 104.
- Chapman, John 1999: The origins of warfare in the prehistory of Central and Eastern Europe. Carman, John & Harding, Anthony (toim.): *Ancient Warfare. Archaeological Perspectives*. Thrupp, 101 - 142.
- Dolukhanov, P. M. 1999: War and peace in prehistoric Eastern Europe. Carman, John & Harding, Anthony (toim.): *Ancient Warfare. Archaeological Perspectives*. Thrupp, 72 - 88.
- Edgren Torsten 1999: Alkavan rautakauden kulttuurikuva Länsi-Suomessa. Fogelberg, Paul (toim.): *Pohjan poluilla. Suomalaisten juuret nykytutkimuksen mukaan*. Bidrag till kännedom av Finland natur och folk 153: 311 - 333.
- Ferguson, R. Brian 1984: Introduction: Studying war. Ferguson, R. Brian (toim.): *Warfare, Culture, and Environment*. Orlando, 1 - 81.
- Ferguson, R. Brian 1990: Explaining War. Haas, Jonathan (toim.): *The Anthropology of War*. Cambridge, 26 - 55.
- Ferguson, R. Brian & Whitehead, Neil 1999a: *War in the Tribal Zone. Expanding States and Indigenous Warfare. With a New Preface by Editors*. Santa Fe - Oxford.
- Ferguson, Brian M. & Whitehead, Neil 1999b: Preface to Second Printing. Ferguson, Brian M. & Whitehead, Neil (toim.): *War in the Tribal Zone. Expanding States and Indigenous Warfare. With a New Preface by Editors*.

- Santa Fe - Oxford.
- Fyllingen, Hilde 2005: Society and violence in the Early Bronze Age: an analysis of human skeletons from Nord-Trøndelag, Norway. *Norwegian Archaeological Review*. Vol. 36/1: 27 - 43.
- Fry, Douglas P. 2006: *The Human Potential For Peace. An Anthropological Challenge to Assumptions About War and Violence*. New York - Oxford.
- Gregor, Thomas 1990: Uneasy peace: Intertribal relations in Brazil's Upper Xingu. Haas, Jonathan (toim.): *The Anthropology of War*. Cambridge, 105 - 124.
- Haas, Jonathan 1999: The origins of war and ethnic violence. Carman, John & Harding, Anthony (toim.): *Ancient Warfare. Archaeological Perspectives*. Thrupp, 11 - 24.
- Hansen, Lars Ivar & Olsen, Bjørnar 2004: *Samenes historie fram til 1750*. Oslo.
- Halinen, Petri 2005: *Prehistoric Hunters of Northernmost Lapland*. Iskos 14.
- Hirviluoto, Anna-Liisa & Vormisto, Tarja 1984: En massgrav från yngre romersk järnålder i Isokylä, Salo. *Finskt Museum* 1983: 21 - 49.
- Ilkjær, Jørgen 2003: Danske krigsbytte-offeringer. Jørgensen, Lars (toim.): *Sejrens triumf. Norden i skyggen af det romerske Imperium*. København, 44 - 65.
- Jarva, Eero 1997: Isoäidin keritsimistä Akhilleuksen kilpeen - katsaus Suomen kansankulttuurin eurooppalaiseen ulottuvuuteen. Julku, Kyösti (toim.): *Itämerensuomi - eurooppalainen maa*. *Studia historica fenno-ugrica* 2: 234 - 248.
- Karsten, Rafael 1920: *Blodshämnd, krig och segerfest. Bland jibaroinidianerna i östra Ecuador*. Helsingfors.
- Keeley, Lawrence H. 1996: *War Before Civilization: The Myth of the Peaceful Savage*.
- Knauft, Bruce M. 1987: Reconsidering Violence in Simple Human Societies: Homicide Among the Gebusi of Papua New Guinea. *Current Anthropology*. Volume 28: 457 - 500.
- Knauft, Bruce M. 1991: Violence and Sociality in Human Evolution. *Current Anthropology*. Volume 32, Number 4, August-October 1991: 391 - 421.
- Kokko, Teemu 2001: Arkeologia ja teoria sodankäynnistä - nominaaliarkeologiaa? *Muinaistutkija* 3/2001: 38 - 45.
- Kolb, Michael J. & Dixon, Boyd 2002: Landscapes of War: Rules and Conventions of Conflict in Ancient Hawai'i (and elsewhere). *American Antiquity*. Vol. 67/3, 2002: 514 - 534.
- Kuckelman, K. A. 2002: The Bio-archaeology and Taphonomy of Violence at Castle Rock and Sand Canyon Pueblos, Southwestern Colorado. *American Antiquity*. Vol. 67: 486 - 513.
- Lagerspetz, Kersti 1998: *Naisten aggressio*. Helsinki.
- Lahelma, Antti & Sipilä, Joonas 2004: Pasifistiset pyyntikulttuurit? Sodan paradigmateoria ja kivikauden Suomi. *Muinaistutkija* 4/2004:
- Lahtiperä, Pirjo 1973: *Maarian Kärsämäen kalmiston luuanalyysi*. Julkaisematon laudatur-työ. Turun yliopisto, kulttuurien tutkimuksen laitos / arkeologian oppiaine.
- Lahtiperä, Pirjo 1974: Laitilan Salon Sonkikilan kalmiston kymmenen haudan luuanalyysi. *Karhunhammas* 1: 39 - 55.
- Lang, Valter 1996: *Muistne Rävälä 2. Muistised, kronologia ja maaviljelusliku asustus kujunemine Loode-Eestis, erit Pirita jõe alamjooksu piirkonnas*. Muinaisaja teadus 4. Tallinn.
- Lavento, Mika 2001: *Textile Ceramics in Finland and on the Karelian Isthmus. Nine Variations and Fugue on a Theme of C. F. Meinander*. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja 109. Helsinki.
- LeBlanc, Stephen 2003: *Constant Battles. The Myth of the Peaceful, Noble Savage*. New York.
- Luoto, Jukka 1984: *Liedon Vanhalinnan*

- mäkilinna. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja 87. Helsinki.
- Luoto, Jukka 1989: Esihistoria. *Piikkiön historia 1: Esihistoria ja Ruotsinvallan aika*. Piikkiö.
- Luoto, Jukka 1990: Paimion Nakolinna. *Suomen Museo* 1990: 45 - 74.
- Luoto, Jukka 1991: Esihistoria. *Sauvon historia I*. Sauvo.
- Luoto, Jukka 2006: Taipalsaaren Kuiva-
ketveleen linnavuori. *Suomen Museo*
2005: 27 - 36.
- Lähdesmäki, Ulla 1995: An Early Roman
Iron Age Urn Burial in Vanhalinna,
Lieto. *Karhunhammas* 16: 77 - 82.
- Matikainen, Olli 2002: *Verenperijät. Väki-
valta ja yhteisön murros itäisessä Suo-
messä 1500 - 1600-luvuilla*. Bibliotheca
historica 78. Helsinki.
- Moore, John H. 1990: The reproductive
success of Cheyenne war chiefs: A
contrary case to Chagnon's Yamo-
mamo. *Current Anthropology*. Vol 31:
322 - 330.
- Pesonen, Petro & Lahti, Eeva 2005: Salon
Meriniityn roomalaisen rautakauden
kalmisto - palaneen ihmisluun tutki-
musta käytännössä. Pesonen, Petro &
Mökkönen, Teemu (toim.): *Arkeologi-
päivät 2004. Muinaisjäännösten tutki-
muksen ja suojelun yhteensovittaminen.*
Uutta rautakauden tutkimuksesta.
Hamina, 74 - 86.
- Pihlman, Sirkku 1987: Turun seudun
erityispiirteitä rautakaudella. Väestö-
lisiä erityispiirteitä vai niukkuuden ja
runsauden kausia? *ABOA. Turun*
maakuntamuseo, vuosikirja 49 (1985): 25
- 31.
- Pihlman, Sirkku 1992: Problems of
ethnicity relating to the Migration and
Early Merovingian Periods in Finland.
Lang, V. & Selirand, J. (toim.): *Cultural*
Heritage of the Finno-Ugrians and Slavs.
Papers presented by the participants in
the Soviet-Finnish archaeological
symposium 10 - 16 May 1990 in Tallinn.
Tallinn, 41 - 61.
- Pihlman, Sirkku 2004: Väestöräjähdyks
historiallisen ajan taitteessa? Voisiko
aineistoja tulkita toisinkin? *ABOA.*
Turun maakuntamuseo, vuosikirja 66 -
67 (2002 - 2003): 46 - 98.
- Raninen, Sami 2005: *Il duce* Salon
seudulla? Rikkaiden hautausten
probleema, läntiset kontaktit ja
nuorempi roomalainen rautakausi.
Immonen, Visa et al. (toim): *Mustaa*
valkoisella. Ystäväkirja arkeologian
lehtori Kristiina Korkeakoski-Väisäselle.
Turku, 199 - 222.
- Sahlins, Marshall 1972: *Stone Age*
Economics. New York. (Uusi laitos
2004, London).
- Salo, Unto 1968: *Die frühromische Eisenzeit*
in Finnland. Suomen Muinaismuisto-
yhdistyksen Aikakauskirja 67. Hel-
sinki.
- Salo, Unto 1984a: On the Weaponry of the
Early Roman Period in Finland and
neighbouring Areas. *Fenno-ugri et slavi*
1983. Iskos 4. Helsinki, 83 - 92.
- Salo, Unto 1984b: Pronssikausi ja
rautakauden alku. Laaksonen, Erkki et
al. (toim.): *Suomen historia* 1. Espoo, 98
- 249.
- Salo, Unto 1995: Aurajokilaakson pronssi-
kautinen ja rautakautinen asutus -
tietoja, tulkintoja, kysymyksiä.
Nissinaho, Aino (toim.): *Ihmisen*
*maisema. Kirjoituksia yhteisön ja ympä-
ristön muutoksesta Lounais-Suomen*
rannikolla. Turku, 1 - 45.
- Salo, Unto 2000: Suomi ja Häme, Häme ja
Satakunta. *Hämeen käräjät I.*
Hämeenlinna.
- Salo, Unto 2003: Oliko Kalanti muinais-
maakunta? Kaitanen, Veijo et al.
(toim.): *Muinaisen Kalanti ja sen*
naapurit. Suomalaisen Kirjallisuuden
Seura (SKS) 825. Hämeenlinna, 13 - 94.
- Saloranta, Elina 2000: Iron Age
colonization and land use in the river
Vähäjoki valley of Turku (Maaria).
Nissinaho, Aino (toim.): *Sites and*
Settlements. Turku, 15 - 44.
- Seitsonen, Oula 2005: Vielä kivikauden
sodankäynnistä. *Muinaistutkija* 2/

- 2005: 42 - 49.
- Shepherd, Deborah J. 1999: The elusive warrior maiden - bearing weapons in Anglo-Saxon society. Carman, John & Harding, Anthony (toim.): *Ancient Warfare. Archaeological Perspectives*. Thrupp, 219 - 248.
- Skogstrand, Lisbeth 2005: Krigerrollen som et maskulint ideal i yngre bronsealder. Goldham, Joakim (toim.): *Mellan sten och järn. Del II. Gotarc Serie C. Arkeologiska skrifter No 59. Göteborg, 723 - 731.*
- Taavitsainen, Jussi-Pekka 1990: *Ancient hill-forts of Finland, with special reference to the hill-fort of Kuhmoinen*. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja 94. Helsinki.
- Taavitsainen, Jussi-Pekka 1994: Metsästys ja kaskaaminen erämailla. *Metsä ja metsänviljaa*. Kalevala-seuran vuosikirja 73: 187 - 207.
- Taavitsainen, Jussi-Pekka 1999: Kun nuoruus on ongelma - Rapolan muinaislinnan keskuslinna-ajatuksen purkuyritys. *Masunni 3. Kirjoituksia Tampereelta ja Pirkanmaalta*.
- Tallgren, A. M. 1935: "Pohjanlahdelta Uralille". Eräitä vanhemman asutushistorian kysymyksiä. *Kalevala-seuran vuosikirja 15: 229 - 234.*
- Thorpe, I. J. N: 2003: Anthropology, archaeology, and the origin of warfare. *World Archaeology*. Vol. 35/1: 145 - 165.
- Vencl, Slavomil 1999: Stone Age warfare. Carman, John & Harding, Anthony (toim.): *Ancient Warfare. Archaeological Perspectives*. Thrupp, 57 - 72.
- Wiessner, Polly 2002: The Vines of Complexity. Egalitarian Structures and the Institutionalization of Inequality among the Enga. *Current Anthropology*. Volume 43, Number 2, April 2002: 233 - 267.
- Vormisto, Tarja 1985: Osteologisk bearbetning av benmaterial framgrävt av den arkeologiska institutionen vid Åbo universitet 1975 - 1983. *Karhunhammas 9: 135 - 177.*
- Ylikangas, Heikki 1999: *Väkivallasta sanan valtaan. Suomalaista menneisyyttä keskiajalta nykypäiviin*. Porvoo -Helsinki - Juva.
- Ylikangas, Heikki 2000: *Aikansa rikos historiallisen kehityksen kuvastajana*. Helsinki.
- Zimmerman, Larry J. 1997: The Crow Creek Massacre: archaeology and prehistoric Plains warfare in contemporary contexts. Carman, John (toim.): *Material Harm. Archaeological Studies of War and Violence*. Glasgow, 75 - 94.

LOPPUVIITTEET

¹ Ekstensiivinen polttoviljely tosin olisi luonut asutuksen ympäristöön näkövalvontaa helpottavia aukioita tai nuorta metsää kasvavia aloja: tuumailkoon ken haluaa miten paljon tämä olisi vaikuttanut yllätyshyökkäyksien onnistumismahdollisuuksiin (ks. Lahelma & Sipilä 2004: 18).

² Mäkilinna-asuinpaikan vaihtoehto olisi tosin voinut olla paaluvarustuksella tms. suojattu tasainen maan asuinpaikka. Sellainen jäisi helposti arkeologilta löyty-mättä. Mäkisessä maastossa se ei kuitenkaan ehkä olisi todennäköinen vaihtoehto, jos pitäisi varautua puolustautumaan suuren ja päättäväisen joukkion hyökkäystä vastaan.

³ Verikostoon tai muihin syihin perustuva hengenmenon uhka olisi todennäköisesti esihistoriassakin johtanut myös pakolaisuuteen. Kannattaa kuitenkin miettiä, *mihin* kuolemalle merkitty ihminen olisi rautakauden oloissa paennut. Yksinäisen korvenkiertäjän tai metsärosvon loru olisi subarktisessa luonnossa loppunut lyhyeen. Yhteisöstä toiseen harhailevan "irtolaisen" elämä ei rautakautisten kulkuyhteyksien ja välimatkojen keskellä ollut kovin helppoa. Jos yksilöllä on kuitenkin ollut sukulaisia tai tuttavuuksia muissa yhteisöissä, saattoi konflikteilta tai jatkoseuraamuksilta välttyä jaloillaan äänestämällä. Jos väkivalta ajoi pakoon kokonaisen ihmisryhmän, tämä luultavasti yritti löytää uuden elämän mahdollisuuksia syrjäisemmiltä seuduilta. Mikäli väkivalta

todella oli pandeemista, saattoi pakolaisuudella olla suurtakin merkitystä asutuksen leviämislle ja muotoutumiselle.

⁴ Esineelliset naisenhaudat ilmaantuvat Kärämäen tyyppin kalmistoihin vanhemman roomalaisen rautakauden jälkipuolella (B2-periodi). Tämä tietenkin voi liittyä naisten statuksessa tapahtuneisiin muutoksiin ja ehkä siten myös lisääntymis- ja avioitumisstrategioiden uuteen merkitykseen (ks. Andersson 1998). Varmasti naisilla oli näissä yhteisöissä ja niiden konflikteissa silti muitakin tehtäviä kuin vain synnyttäminen ja seksuaalisen palkinnon jakaminen! Saaga-ajan islantilaisien keskuudessa yhdeksi naisten sosiaalisiksi rooliksi mainitaan miesten yllyttäminen verikostoihin (Byock 2001: 196 - 206; Shepherd 1999). Mutta myös naisten konkreettinen ja julkinen osallistuminen letaaliin väkivaltaan oli mahdollista joissakin yhteisöissä, useimmin (mutta ei välttämättä pelkästään) ehkä siellä missä tähän kelpaavista miehistä oli pulaa (Shepherd 1999). Laitilan Savemäen kalmistossa on kaivettu osteologisesti naisenhaudaksi määritetty vanhemman roomalaisen rautakauden palokuoppa, joka sisälsi keihäänkärjen (Pihlman 1985; Vormisto 1985).

⁵ Maantieteellisesti etäisemmän, mutta rautakauteen nähden ajallisesti läheisemmän esimerkin tarjoaa saaga-ajan (1100- ja 1200-lukujen) Islanti. Tapot ja niistä seuraavat väkivaltaiset sukuriidat ovat saagafiktiossa keskeinen teema, ja usein niiden käynnistimeksi kuvataan laitumiin, niittyihin tai muihin toimeentuloedellytyksiin liittyvät erimielisyydet. Varhaishistoriallinen Islanti oli ns. *feuding society* ("sukuriitojen/ yksityisösten yhteiskunta"), mutta yhdysvaltalaisen saagatutkijan Jesse L. Byockin (2001) mukaan kuitenkin melko maltillinen sellainen. Byock luonnehtii varsin positii-visessa valossa islantilaisia konfliktien hallinta- ja ratkaisukäytäntöjä, joita saagojen uskotaan kaunokirjallisista piirteistään huolimatta kuvaavan melko autenttisesti. Sosiaalinen paine suuntasi verikostoasiois-

sakin ihmisten käyttäytymistä "kohtuullisuuden" osoittamiseen. Tapaoikeuden tuntemus, riidan osapuolten edustaminen ja erimielisyyksien menestyksellä sovittelu olivat tärkeitä arvostuksen (sekä tienestien) lähteitä paikallisille johtajille. Kostokierteet eskaloituivat kovin laajoiksi tai venyivät pitkällisiksi vain harvoin. Bilateraalisien (sekä isän että äidin puolelta lasketun) sukulaisuusjärjestelmän vallitessa ei muodostunut selvärajaisia "klaaneja", jotka olisivat yksiselitteisesti määrittäneet jäsentensä lojaliteetit ja siirtäneet kostovelvoitteet sukupolvelta toiselle. Myöskään islantilaiselle yhteiskunnalle keskeiset johtajien ja klienttien (kannattajien) verkostot eivät Byockin mukaan olleet tinkimättömän kestäviä tai sitovia. Ystävien ja vihollisten asuessa toistensa seassa konfliktit eivät saaneet asutusalueiden tai -rykelmien välisen sodankäynnin piirteitä. Nämäkin seikat kannustivat pidemmän päälle sopuratkaisujen etsimiseen. Toisaalta saagojen makaabereja ja yliampuvia väkivaltakuvausajattelun ei tunnu epätodennäköiseltä, että Ylikankaan kuvaama terrorin ja alistamisen ilmapiiri oli välillä rujoa todellisuutta monille islantilaisillekin

⁶ Kiltteyskään ei liene mahdotonta. Douglas Fry (2006: 97) kertoo anekdotin Malesian batek-heimon keskuudesta: varhainen antropologi kysyi batek-metsästäjältä, mikseiivät heikäläiset käyttäneet puhallusputkiaian malaijiorjanmetsästäjiä vastaan. "Sehän tap-paisi heidät", kuului järkyttynyt vastaus.

Sami Raninen
Arkeologia
Henrikink. 2
20014 Turun yliopisto

FM Sami Raninen on arkeologian jatko-opiskelija Turun yliopistossa.